

EKVIVALENTSIZ LEKSIKANI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Avalboyeva Maftuna Qodir qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti

E-mail: maftunka0710@gmail.com Tel: +998 99 834 42 34

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23185494>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ekvivalentsiz leksikaning lingvistik va lingvomadaniy xususiyatlari hamda uni chet tilini o‘qitish jarayonida o‘rgatishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda kommunikativ, kontekstual, vizual, loyihaviy va semantik tahlil usullarining didaktik imkoniyatlarini yoritishdan iborat. Tadqiqotda lingvokulturologik yondashuv, qiyosiy tahlil va zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tahlil natijasida ekvivalentsiz leksikani madaniy kontekst, real kommunikativ vaziyat va multimedia vositalari asosida o‘qitish o‘quvchilarning leksik hamda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga ko‘maklashishi asoslandi. Maqolada ekvivalentsiz leksikani o‘qitishni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so‘zlar: ekvivalentsiz leksika, lingvokulturologiya, kommunikativ yondashuv, kontekstual o‘qitish, vizual o‘qitish, loyihaviy yondashuv, semantik tahlil, madaniyatlararo kompetensiya, raqamli texnologiyalar

Аннотация: В статье анализируются лингвистические и лингвокультурные особенности безэквивалентной лексики, а также современные подходы к её обучению в процессе преподавания иностранного языка. Цель исследования заключается в раскрытии дидактических возможностей коммуникативного, контекстуального, визуального, проектного методов и метода семантического анализа при обучении безэквивалентной лексике. Рассматриваются возможности лингвокультурологического подхода, сопоставительного анализа и современных цифровых средств. Результаты анализа показывают, что обучение безэквивалентной лексике на основе культурного контекста, реальных коммуникативных ситуаций и мультимедийных средств способствует развитию лексической и межкультурной коммуникативной компетенции учащихся. В статье также представлены практические рекомендации по совершенствованию обучения безэквивалентной лексике.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, лингвокультурология, коммуникативный подход, контекстуальное обучение, визуальное обучение, проектный метод, семантический анализ, межкультурная компетенция, цифровые технологии

Abstract: The article analyzes the linguistic and linguocultural features of nonequivalent vocabulary and modern approaches to teaching it in foreign language education. The aim of the study is to identify the didactic potential of communicative, contextual, visual, project-based methods and semantic analysis in teaching nonequivalent vocabulary. The study considers the possibilities of a linguocultural approach, comparative analysis, and modern digital tools. The analysis shows that teaching nonequivalent vocabulary through cultural context, authentic communicative situations, and multimedia resources can contribute to the development of learners' lexical and intercultural communicative competence. The article also provides practical recommendations for improving the teaching of nonequivalent vocabulary.

Keywords: nonequivalent vocabulary, linguoculturology, communicative approach, contextual teaching, visual learning, project-based approach, semantic analysis, intercultural competence, digital technologies

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari natijasida turli madaniyatlar o‘rtasidagi aloqalar tobora kengayib bormoqda. Bu esa chet tillarini o‘qitish jarayonida til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni hisobga olishni taqozo etadi. Til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy tajribasini aks ettiruvchi muhim fenomen hisoblanadi. Shu sababli til birliklarini, xususan, ekvivalentsiz leksikani o‘rganish va o‘rgatish masalasi zamonaviy tilshunoslik va chet tilini o‘qitish metodikasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [3; 4; 5].

Tadqiqotning maqsadi ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda zamonaviy yondashuvlarning lingvodidaktik imkoniyatlarini tahlil qilish va ularni ta’lim jarayonida samarali qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada kommunikativ, kontekstual, vizual, loyihaviy hamda semantik tahlil usullarining imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning ekvivalentsiz leksikani o‘zlashtirishdagi didaktik ahamiyatiga e’tibor qaratiladi.

Tilshunoslikda ekvivalentsiz leksika deganda boshqa til tizimida to‘liq yoki qisman mos keluvchi ekvivalenti mavjud bo‘lmagan leksik birliklar tushuniladi. Bunday birliklar ko‘pincha muayyan xalqning milliy madaniyati, urf-odatlar, turmush tarzi yoki tarixiy tajribasini aks ettiradi. Masalan, o‘zbek tilidagi “mahalla”, “sumalak”, “Navro‘z”, “hashar” kabi tushunchalar ingliz tilida to‘liq semantik ekvivalentga ega emas. Shu sababli ularni tarjima qilish yoki o‘rgatish jarayonida izohli, tavsifiy va kontekstual usullardan foydalanish maqsadga muvofiq [2; 3].

Ekvivalentsiz leksika lingvokulturologiyaning muhim tadqiqot obyektlaridan biridir. Lingvokulturologik yondashuv til birliklarini ularning madaniy konteksti bilan birgalikda o‘rganishni nazarda tutadi. Bu yondashuvga ko‘ra, til birliklari nafaqat semantik, balki madaniy mazmun ham tashiydi. Shu sababli ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda o‘quvchiga so‘zning faqat lug‘aviy ma’nosini emas, balki uning madaniy mazmuni va qo‘llanish vaziyatini ham tushuntirish zarur [2; 5].

Zamonaviy metodikada ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda kommunikativ yondashuv muhim o‘rin tutadi. Kommunikativ metod o‘quvchilarning tilni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu metod asosida o‘quvchilar rolli o‘yinlar, dialoglar va muammoli vaziyatlar orqali yangi leksik birliklarni o‘zlashtiradilar. Masalan, “English traditions” yoki “National holidays” kabi mavzular asosida tashkil etilgan muloqot jarayonida o‘quvchilar milliy-madaniy mazmunga ega ekvivalentsiz leksikani faol qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar [4].

Kommunikativ yondashuvning muhim jihatlaridan biri o‘quvchilarda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishidir. O‘quvchilar boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilish jarayonida o‘z milliy qadriyatlarini tushuntirish va taqqoslash ko‘nikmalarini egallaydilar. Masalan, o‘zbek tilidagi milliy-madaniy mazmunga ega leksik birliklarni ingliz tilida izohlash orqali ular madaniy tafovutlarni anglay boshlaydilar. Interaktiv topshiriqlar, guruhli ishlar va juftlikda muloqot qilish esa o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi [4; 5].

Kommunikativ yondashuv doirasida autentik materiallardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Video lavhalar, intervyular va real hayotiy dialoglar o‘quvchilarga tilning tabiiy

28.09.2026

qo‘llanishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, milliy bayramlar yoki an‘analarga oid videolar orqali ekvivalentsiz leksika yanada tushunarli va esda qolarli bo‘ladi. Bunday faoliyat o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodkorlik ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Kontekstual o‘qitish usuli ham ekvivalentsiz leksikani o‘rganishda samarali hisoblanadi. Bu metodga ko‘ra, yangi leksik birliklar alohida emas, balki matn yoki nutqiy kontekst asosida o‘rgatiladi. Natijada o‘quvchilar so‘zning nafaqat lug‘aviy ma‘nosini, balki uning qo‘llanish doirasini ham tushunib yetadilar. Kontekstual o‘qitish jarayonida autentik matnlar, badiiy adabiyotlar va ommaviy axborot vositalari materiallaridan foydalanish mumkin [3; 5].

Ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda vizual vositalardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Ko‘plab madaniy tushunchalarni rasm, video yoki prezentatsiya orqali tushuntirish o‘quvchilarning ularni yaxshiroq idrok etishiga yordam beradi. Masalan, milliy taomlar, kiyimlar yoki an‘anaviy marosimlarga oid so‘zlarni o‘rgatishda multimedia materiallari katta didaktik ahamiyat kasb etadi. Bunday vositalar o‘quvchilarning qiziqishini oshirib, o‘quv materialining tushunarli va esda qolarli o‘zlashtirilishiga yordam beradi.

Loyihaviy yondashuv ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar qatoriga kiradi. Ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda loyiha metodi o‘quvchilarning mustaqil izlanishi, ma‘lumot to‘plashi va o‘z natijalarini taqdim etishiga imkon beradi. Masalan, “English national cuisine”, “Traditional English celebrations” yoki “Cultural symbols of Uzbekistan” kabi loyihalar o‘quvchilarga ekvivalentsiz leksikani chuqurroq o‘rganish imkonini beradi. Bunday faoliyat jarayonida o‘quvchilar nafaqat yangi so‘zlarni o‘zlashtiradilar, balki ularning madaniy mazmunini ham anglay boshlaydilar.

Ekvivalentsiz leksikani o‘qitishda semantik tahlil usulidan ham foydalanish mumkin. Bu usul orqali so‘zning ma‘no komponentlari tahlil qilinadi va boshqa tillardagi yaqin ma‘noli birliklar bilan taqqoslanadi. Natijada o‘quvchilar til tizimlari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni chuqurroq anglaydilar [1]. Semantik tahlil jarayonida leksik birliklarning denotativ, konnotativ va madaniy-semantik qatlamlarini aniqlash o‘quvchilarga so‘zning yuzaki tarjimasidan tashqari, uning mazmuniy xususiyatlarini ham anglash imkonini beradi.

Masalan, o‘zbek tilidagi “hashar” tushunchasi ingliz tilidagi “voluntary community work” iborasi bilan qisman ifodalansa-da, undagi ijtimoiy birdamlik, an‘anaviylik va beg‘arazlik kabi semantik komponentlar to‘liq aks etmaydi. Shu kabi qiyosiy tahlillar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan birga, ikki til va ikki madaniyat o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni anglashga yordam beradi [1; 3].

Semantik tahlil o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish bilan birga, ularning nutqiy aniqligini ham oshiradi. Chunki ular so‘zlarni vaziyatga mos ravishda to‘g‘ri tanlash va qo‘llashni o‘rganadilar. Bu esa chet tilida samarali muloqot qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv o‘qituvchiga ham murakkab madaniy tushunchalarni sodda va tizimli tarzda tushuntirish imkonini beradi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar chet tillarini o‘qitish jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, ekvivalentsiz leksikani o‘rgatishda ular qo‘shimcha vosita bilan birga, samarali didaktik muhit sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Interaktiv platformalar, mobil ilovalar va onlayn resurslar orqali o‘quvchilar til birliklarini an‘anaviy yodlash usullaridan farqli ravishda, faol va mustaqil tarzda o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladilar.

Xususan, interaktiv lug‘atlar ekvivalentsiz leksikani tushuntirishda muhim rol o‘ynaydi. Bunday lug‘atlar oddiy tarjima berish bilan cheklanib qolmay, so‘zning izohi, qo‘llanish konteksti, talaffuzi va tasviriy ifodalar bilan boyitilishi mumkin. Natijada o‘quvchilar so‘zning

28.09.2026

semantik maydonini kengroq anglash imkoniga ega bo‘ladilar. Video darslar va multimedia materiallari orqali ekvivalentsiz leksika real hayotiy vaziyatlar asosida o‘rgatiladi.

Virtual ekskursiyalar ham ekvivalentsiz leksikani tabiiy kontekstda o‘rgatish uchun samarali vosita bo‘lishi mumkin. Ular yordamida o‘quvchilar boshqa mamlakatlarning tarixiy joylari, muzeylari yoki kundalik hayoti bilan tanishadilar. Shuningdek, mobil ilovalar o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi. Ularda test, takrorlash va o‘yin elementlaridan foydalanish o‘quv jarayonining motivatsion jihatini kuchaytirishi mumkin.

Ekvivalentsiz leksika til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aks ettiruvchi muhim lingvistik hodisa hisoblanadi. Uni o‘qitishda zamonaviy metodlardan foydalanish o‘quvchilarning leksik ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, ularning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, kommunikativ, kontekstual, vizual, loyihaviy va semantik tahlil yondashuvlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish ekvivalentsiz leksikani mazmunli va samarali o‘rgatish imkonini beradi. Bunda autentik materiallar, multimedia vositalari, interaktiv lug‘atlar va raqamli resurslardan foydalanish maqsadga muvofiq. Amaliy jihatdan o‘qituvchilarga ekvivalentsiz birliklarni faqat tarjima asosida emas, balki ularning madaniy mazmuni, qo‘llanish vaziyati va boshqa madaniyatdagi yaqin tushunchalar bilan qiyosiy aloqasi asosida o‘rgatish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Гамаева Л.А. Метод семантического моделирования на примере фразеологических единиц немецкого, английского и русского языков // Современные тенденции кросскультурных коммуникаций. – Краснодар: КубТУ, 2019. – С. 12–17.
2. Жумаева З.Ш. Фразеологик бирликларнинг семантик ва лингвокультурологик тадқиқи: дисс. – Жиззах, 2021.
3. Safarova N. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Jalolov J. Chet tilini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
5. Kramersch C. Language and Culture. – Oxford: Oxford University Press, 2013.